

Бранко ГАРДАШЕВИЋ, дипломирани инжењер

Урош БОЉЕВИЋ

Завод за унапређивање пољопривреде — Титоград

Неки проблеми и резултати говедарске производње на друштвеном сектору у Црној Гори

У в о д

Говедарство у СФРЈ учествује преко 60% у укупном доходу од сточарства а преко 50% у вриједности извезене стоке и сточарских производа. Биолошке особине говеда у погледу коришћења кабасте хране и разноврсност производа говедарства разлог су што је оно основна грана сточарства у нашој земљи.

Брз привредни развитак, промјена социјалне структуре и пораст животног стандарда праћен је све већом заступљеношћу анималних бјеланчевина у исхрани становништва код нас. Млијеко и месо представљају, у асортиману сточарских производа, најважније артикле. Преко 90% укупне количине млијека и око 30% меса у Југославији производи се у говедарству. Поред значаја ових производа за потрошњу у свјежем стању, они представљају не замјениве сировине за прехрамбену индустрију, која се све више развија. Континуелно снабдијевање прерађивачких капацитета и потрошачких центара производима говедарства могуће је једино уз организовану и крупну производњу. Капацитети говедарске производње са којима смо ушли у период нараслих потреба са овим производима у нас, нијесу ни бројно ни квалитетно, а ни по начину организовања, омогућавали рјешавање проблема снабдијевања месом и млијеком. Пришло се формирању пољопривредних газдинстава, претежно у близини градова, и увозу продуктивнијих раса говеда. Међутим, ти захвати су праћени низом зоотехничких, ветеринарско-санитарних, економских и организационих тешкоћа. Морало се упоредо рјешавати питање рационалне производње хране, механизације исхра-

не и муже, јефтиног и рационалног смјештаја и транспорта, реализације производа и усклађивање свих капацитета од којих зависи резултат ове производње. На путу рјешавања актуелних питања говедарства на друштвеном сектору искрело је низ сметњи. Скоро без изузетка, у говедарској производњи на друштвеном сектору са правцем производње млијека, финансијски резултати су негативни. У тову говеда, захваљујући упрошћеној технологији ове производње, субвенцијама това и паритету цијена млијеку и месу, ефектуирање уложених средстава је знатно повољније. Стога је било случајева у неким крајевима да пољопривредне организације дају јунице одгојене за приплод на клање. Ово има за посљедицу нередовну обнову запата и умањује основу за повећање броја говеда на друштвеном сектору. Посљедица је утолико тежа што се ради о продуктивнијим расама. Поред тога, питање правилног избора расе, адекватне исхране и његе, затим искоришћавања физиолошких и генетских предиспозиција грла, у доста случајева, није правилно ни на вријеме ријешено, а искуство у тражењу оптималних ријешења често је плаћано губитком грла, ниском производњом, промашеним инвестирањем у објекте и сл. Све је то имало за посљедицу стагнирање или спор и незнатан пораст производности грла. Тако је просјечна млијечност по крави у друштвеном сектору у СФРЈ била:

— Година	1957.	1958.	1959.	1960.	1961.	1962.	1963.	
Килограма млијека:	2 297	2 386	2 224	2 103	2 064	2 258	2 629	
Индекс	1957 = 100	100,0	103,8	96,8	91,5	89,8	98,3	114,4

На друштвеном сектору у Југославији заступљене су претежно расе са генетском основом за производњу преко 3 000 литара млијека по крави. Сматра се да је у организованој говедарској производњи граница рентабилитета производње млијека по крави преко 3 000 kg годишње. Према томе, просјечна производња млијека на друштвеном сектору мања је од физиолошких могућности и границе рентабилитета.

Стање и проблеми говедарства на друштвеном сектору у Црној Гори

Стање говедарства у Црној Гори бројно и квалитативно заостаје иза осталих наших република и покрајина. Остале гране сточарства, нарочито живинарство и свињарство, слабо су развијене па су потребе за говеђим месом јаче изражене. Друштвена газдинства у Црној Гори формирана су на земљиштима тек приведеним култури а инвестициона изградња на њима се раз-

вијала без вишегодишњих програма развоја. Објекти који служе овој производњи на друштвеном сектору неподесни су за организовано крупну производњу и механизовано опслуживање и удобан рад особља. Површине намијењене говедарству, по величини и организацији производње на њима, често су недовољне за обезбјеђење нормалне исхране говеда. Услови привређивања у Црној Гори неповољнији су него у осталим нашим републикама. Из тих разлога привредни фактори који су утицали на резултате говедарске производње у Југославији имали су на говедарство у друштвеном сектору у Црној Гори сличне или теже посљедице.

У укупном броју говеда у Југославији говедарство Црне Горе учествује 3,4%. У 1964. години (15. I) у Црној Гори је било укупно 158 729 грла говеда. Од тога на друштвеном сектору 2 383 или 1,5%. Од укупног броја крава на друштвеном сектору у СФРЈ на друштвеном сектору у Црној Гори свега је 0,88%.

Из сљедећег прегледа броја говеда на друштвеном сектору у Црној Гори по годинама види се да је за посљедњих 10 година тај број растао или стагнирао, а у 1963. и 1964. години опао.

Година 1955. 1956. 1957. 1958. 1959. 1960. 1961. 1962. 1963. 1964.

Бр. грла 1 039 1 120 1 065 1 179 1 977 1 750 3 070 3 170 2 986 2 383

Индекс 1955 = 100

100,0 107,7 102,5 113,4 190,2 168,4 295,4 305,1 287,3 229,8

Скоро на свим друштвеним газдинствима која се баве говедарством произвођачки циљ је производња млијека. Ниска продуктивност грла на приватном сектору и потрошња млијека у домаћинству произвођача, неорганизована откупна мрежа и слаба саобраћајна повезаност произвођачких рејона и потрошачких центара у Црној Гори разлог су што се и убудуће, углавном, мора рачунати са високим удјелом друштвених газдинстава у снабдијевању градског становништва и прерађивачких погона млијеком. Око 1 000 вагона млијека годишње недостаје у Црној Гори да би се обезбиједила нормална потрошња. У наредном периоду, може се у нас очекивати пораст потреба за млијеком и мљечним производима. Повећање производње млијека на друштвеном сектору у Црној Гори могуће је постићи порастом броја крава и повећањем музности.

Претежан број грла на друштвеном сектору потиче из увоза. У периоду од 1956. до 1962. године увезено је грла по расама:

Категорија	Црно-бијела	Монтафон.	Оберинтал.	Свега
Стеоне				
Јунице	505	396	118	1 019
Бикови	2	5	29	36
Укупно:	507	401	147	1 055

Како се види, број увезених грла је знатан. Црно-бијело говече је увезено ради високе млијечности, док се при увозу оберинталског и монтафонског говечета рачунало и са производњом меса, поправком говедарства на приватном сектору и формирањем запата на друштвеном сектору у нешто екстензивнијим условима узгоја, претежно у планинском рејону Републике. Приликом поправке и унапређивања говедарства увозом продуктивнијих раса основно је одабрати расу и тип погодан за дате услове, обезбиједити одговарајуће услове смјештаја, његе и исхране, да би увезена грла испољила у производњи генетски потенцијал, очувала здравље и нормални вијек искоришћавања. Ако смо грла увезли ради квалитета, што је у нас случај, онда је нормално да тај квалитет, с обзиром на високе цијене при увозу, очувамо. Наведени број грла и оних из ранијих увоза био је довољан, уз правилно искоришћавање при расплоду, за садашње капацитете намијењене говедарству на друштвеном сектору у Црној Гори.

Међутим, искрснуо је низ проблема са увезеним грлима, углавном ветеринарско-санитарних и зоотехничких. Само због бруцелозе предато је на клање око 620 грла. Поред тога, услед неадекватне исхране, његе и смјештаја, у новим условима јавило се низ индивидуалних обољења а плодност и производња млијека по грлу веома је смањена. Високе набавне цијене грла, скупе инвестиције, ниска продуктивност рада у овој производњи и неријешено питање цијена млијеку проузроковали су да скоро све организације из године у годину у овој производњи имају негативне финансијске резултате.

У самој технологији и организацији ове производње постоји низ проблема субјективне природе. Повећан број грла у запату, уз заосталу технологију и организацију рада, потенцира посљедице оваквог газдовања. Сувишно је при таквом стању наглашавати неке опште факторе и при томе запостављати „ситуационе“ слабости у организацији ове производње, које имају непосред-

редни утицај на њен финансијски резултат. Исхрана у говедарству са правцем производње млијека учествује око 70—80% у цијени коштања. Оперативном анализом трошкова производње, нарочито исхране, на краћи период једино је могуће установити који елементи трошкова доприносе настајању губитака, у којем храниву је најскупља хранлива јединица итд. Овакво разматрање ове производње доприноси адекватном обрачуна између биљне и сточарске производње, тамо гдје су оне одвојено организоване. Из таквих анализа једино је могуће установити оно што интересује свакога произвођача — цијену коштања млијека, по литру, килограму прираста у појединим категоријама, колико у цијени коштања учествује рад и материјал а колико остали трошкови и сл. Таквих података и анализа у већини наших организација нема. Тенденција је кад се јаве губици у овој производњи да се говедарство ликвидира. Не узима се у обзир чињеница да се често, уз повећање броја грла, ради усклађивања производних капацитета и организације рада губици могу отклонити или смањити.

Кад је ријеч о говедарској производњи на друштвеном сектору, мисли се на организовану и крупну производњу. Подразумијева се производња јефтине кабасте хране на сопственим површинама и обезбјеђење равномјерне исхране преко цијеле године сочним хранивима, а при интензивној производњи и додаток концентрата. Радна снага и ангажовање машина у крупној говедарској производњи имају знатан удио у цијени коштања те је обезбјеђење пуних норми и што потпуније искоришћавање механизације и смјештајних капацитета услов да би ова производња била рентабилна. Код малог броја грла у запату такав склад није могуће постићи. Од укупног броја грла на друштвеном сектору у Црној Гори 10% се држи у запатима мањим од 50 грла, и то у седам организација, 25% у запатима 50 до 100 грла у девет организација, 15% у запатима 100 до 150 грла у три организације и 50% у запатима преко 150 грла у четири организације.

Из ових података се види да већина наших организација држи релативно мали број говеда. Кад се има у виду да и тај број треба држати одвојено, по категоријама и половима, онда је јасно да се у ствари ради о уситњеној производњи, гдје је немогуће користити се савременим технолошким рјешењима у опслуживању и организацији рада у говедарству.

Бројно стање говеда на друштвеном сектору у Црној Гори средином 1964. године приказује се у Таб. 1.

Табела 1.

Ред. број	Организација	Укупан број грла	Краве и стено јунице		Остале категорије	
			Број грла	%	Број грла	%
I. Медитеранско подручје						
1	ПД „Јадран“ — Улцињ	93	65	70	28	30
2	ЗЗ — Улцињ	29	21	72	8	28
3	ЗЗ — Владимир	76	50	66	26	34
4	Пољ. школа — Бар	54	35	69	16	31
5	ПД „Мрчево поље“ — Котор	150	92	61	58	39
6	ПД „Тиват“ — Тиват	31	21	68	10	32
7	ПД „Приморје“ — Х.-Нови	131	103	79	28	21
8	ПИК Титоград	390	290	74	100	26
9	ЗЗ — Спуж	40	25	62	15	38
10	КП Дом Спуж	70	50	71	29	21
	Укупно:	1 061	752	71	309	29
II. Планинско подручје						
11	ПД „Капино Поље“ — Никшић	429	239	56	190	44
12	ЗЗ — Плужине	15	10	67	5	33
13	ЗЗ — Шавник	30	20	67	10	33
14	ЗЗ — Жабљак	77	45	58	22	42
15	Стан. за сточ. — Жабљак	160	60	38	100	62
16	ЗЗ — Градац	45	32	71	13	29
17	ЗЗ — Пљевља	167	90	54	77	46
18	ЗЗ — Бијело Поље	59	39	66	20	34
19	ЗЗ — Буче	131	100	76	31	24
20	ЗЗ — Вудимље	61	50	82	11	18
21	ЗЗ — Рожај	58	30	52	28	48
22	ЗЗ — Бишево	40	25	63	15	37
23	ЗЗ — Плав	50	26	52	24	48
	Укупно:	1 322	766	58	556	42
	СВЕГА I + II:	2 383	1 518	64	865	36

Из ових података се види фактичка структура стада говеда. Вјероватно да она одступа од организационе структуре. Пошто је попис извршен средином године, с обзиром на сезонски карактер тељења, број грла у млађим категоријама није сав намијењен ремонту. Но, и кад би био у овом односу, у већини наших организација не обезбјеђује се ни проста репродукција запата и благовремена замјена старијих грла. Овакво стање је изразитије у организацијама у медитеранском рејону, што је разумљиво, јер организације у планинском подручју имају више пашњака па је исхрана подмлатка јефтинија. Код Станице за сточарство у Жабљаку удио подмлатка је висок, јер се Станица

бави производњом приплодног материјала за продају. Код измузачких газдинстава, од укупног броја грла, на краве нормално отпада 50—65%. Истина, овим прегледом броја говеда обухваћене су и стоне јунице, али опет оваква структура стада индицира мале резерве за обнову и бројно повећање запата.

Контрола продуктивности и селекцијска служба

Спољни фактори, несумњиво, имају врло велики утицај на коначан резултат говедарске производње. Сматра се да количина млијека у лактацији крава зависи 60—70% од спољних и 30—40% од наслеђених фактора, а проценат масти у млијеку обрнуто, 60—70% од наслеђених и 30—40% од спољних фактора. Међутим, избором грла за реализацију производног циља у говедарству рјешавамо врло важан елемент производње. Утицај генетске основе на резултате говедарске производње нарочито је потенциран у масовном узгоју. Поред тога, производне особине расе не стагнирају, него се примјеном савремених зоотехничких метода узгоја из генерације у генерацију побољшавају. Селекција у томе има врло велики значај. Варирање је у производњи по грлу, у оквиру расе, у истим условима производње знатно, тако да се све више истиче значај типа животиње, са већим степеном изражености жељеног смјера производње. Улога селекције састоји се у одабирању здравих и правилно грађених грла одговарајућег типа и конституције која потичу од најпродуктивнијих родитеља, уз што мањи утрошак хране дају одговарајући квалитет и очекиване количине производа, вјерно преносе особине на потомство и што дуже задрже производну способност. Све то указује на сложеност и значај селекције за повећање продуктивности грла. Овакве селекцијске захвате немогуће је спровести без поузданих и потпуних података о приплодној вриједности сваког грла.

Да би селекцијска служба одговорила своме задатку, мора бити кадровски и материјално обезбијеђена. Селекцијски рад може се ослањати једино на систематско праћење продуктивности, квалитетну контролу производа и евидентирање података о здрављу и плодности грла. Поред зоотехничког значаја, оваква прегледност приплодне вриједности грла даје значајне економске показатеље, врло занимљиве са становишта материјалне заинтересованости и стимулирања произвођача. Ефекат селекцијских захвата могуће је постићи једино ако су ови праћени савременим технолошким поступцима у производњи и спољним условима који обезбјеђују оптимално искоришћавање генетских потенцијала грла.

Селекцијска служба у говедарству на друштвеном сектору у Црној Гори почела је у форми вођења матичног књиговодства 1957. године. Посљедње три године ову службу води одјељење за

сточарство у саставу Завода за унапређивање пољопривреде у Титограду. У пољопривредним организацијама, матично књиговодство у говедарству воде лица која, поред тога, обављају и друге послове. Иако подаци из матичног књиговодства служе прије свега одгајивачима, организацији ове службе на терену није посвећено довољно пажње. Честе су промјене лица која обављају те послове а ни њихова упућеност није довољна и поред детаљних упутстава која је Савезна и Републичка селекцијска служба у току посљедње двије године дала. У току 1963. године у Југославији је интензивно рађено на унификацији метода вођења матичних књига и усклађивања са узансама Европске зоотехничке федерације. Југословенски сточарски селекциони центар издао је Оквирно упутство о обавезном вођењу матичних књига и Упутство о испитивању млијечности и мљечне масти. Средином 1963. године матично књиговодство и селекција у говедарству на друштвеном сектору добили су, први пут у нас, законски основ. (Сл. лист СФРЈ бр. 26. и 28/63 и СРЦГ 30/63). Организације у којима ова служба није била организована нијесу могле реализовати премију за умужено кравље млијеко. Поред припрема за испуњење услова за реализацију премије од стране Савезне и Републичке селекцијске службе, до краја 1963. године свега је 11 организација (било их је 22) у којима је било 65% укупног броја крава, испунило услове за остварење премије. У 1964. години ове услове је испунило 18 организација са 93% крава док 3 организације са 7% крава не воде уредно матично књиговодство и селекцијску службу. Трошкови око обављања ове службе у пољопривредној организацији знатно су мањи од премије за млијеко. Према томе, занемаривањем ове службе, организације се одричу субвенције која има за циљ да побољша услове привређивања у овој грани и стимулира примјену селекције као ефикасне зоотехничке мјере унапређивања производности грла. Око 70% грла говеда на друштвеном сектору у Црној Гори обухваћено је 1963. године обавезним прегледом запата, према упутству Југословенског сточарског селекционог центра, па је, на основу података о старости, плодности, производности, екстеријерним особинама и здравственом стању, предложено за излучење из запата 86 грла. Податке о производности грла по организацијама доносимо у табелама: 2, 3, 4, 5, 6. и 7.

Ови подаци показују степен зоотехнике и ефикасност организације говедарства у производњи млијека на друштвеном сектору. Подаци се односе на грла која су завршила лактацију, тако да представљају зоотехничке и економске показатеље о искоришћавању грла као производних капацитета. Рачунајући на извјесне разлике у организацији говедарске производње и реализацији млијека, податке смо средили одвојено по рејонима. Међутим, разлике су изразитије у производности грла по организацијама. У организацијама на дурмиторском подручју прос-

ПРОСЛЕЧНА МЛИЈЕЧНОСТ ПО ГРЛУ У КОНТРОЛИ ЗА ЛАКТАЦИЈУ

Табела 2.

Ред. број	Назив организације	Година					
		1962.		1963.		1964.	
		Заврш. лакт.	Просјеч. мл. по грлу	Заврш. лакт.	Просјеч. мл. по грлу	Заврш. лакт.	Просјеч. мл. по грлу
1.	ПД „Крушевац“ — Титоград	62	2444	—	—	—	—
2.	ЗЗ „13. јул“ — Титоград	25	2123	32	2229	—	—
3.	ПД „М. Јовановић“ — Д. град	121	1875	115	2028	—	—
4.	ПД „Вирпазар“ — Вирпазар	—	—	6	2580	—	—
5.	ПИК — Титоград	—	—	—	—	189	2467
6.	Економија КПД — Титоград	16	3492	23	3690	20	3286
7.	Пољ. институт — Титоград	9	2235	—	—	—	—
8.	ПД „Јадран“ — Улцињ	48	1138	—	—	—	—
9.	ЗЗ — Владимир	40	1466	30	1567	40	1249
10.	Економија СПШ — Бар	8	2351	13	1516	18	2634
11.	ПД — Тиват	8	3280	—	—	10	2271
12.	ПД „Мрчево Поље“ — Котор	—	—	45	2168	70	2454
13.	ПД „Приморје“ — Х.-Нови	46	3935	—	—	30	4048
I.	Медитеранско подручје	383	2099	264	2155	427	2663
14.	ПД „К. Поље“ — Никшић	51	2223	75	2680	153	2649
15.	ЗЗ „Сињајевина“ — Шавник	—	—	—	—	9	2375
16.	Ставица за сточ. Жабљак	55	1501	54	1937	48	1989
17.	ЗЗ „Дурмитор“ — Жабљак	—	—	38	1001	33	1359
18.	ПД „Пљевља“ — Пљевља	46	2706	49	2553	135	2199
19.	ЗЗ — Бијело Поље	—	—	17	3289	25	2767
20.	ЗЗ — „Буче“ — Иванград	—	—	—	—	16	1785
21.	ЗЗ — „Будимља“ — Иванград	—	—	—	—	47	1737
22.	ЗЗ „Рожај“ — Рожај	—	—	14	1979	10	1729
23.	ЗЗ — Плав	—	—	8	1533	—	—
II.	Планинско подручје	160	1954	247	2236	460	2243
	СР Црна Гора I + II	543	2056	511	2194	887	2433

ПРОСЈЕЧНА ПРОИЗВОДЊА МЛИЈЕКА ПО ЛАКТАЦИЈАМА
 Раса: Црно-бијела У 1964. ГОДИНИ Табела 3.

Ред. број	Назив организације	Број крава у лакт.	Лакт. по реду	Просјеч. производ. мл. по грлу							
				Закључ. лакт.		За лактацију			За 305 дана		
				Крава	%	Дана лакт.	Млиј. kg	% масти	Закљ. лакт.	Млиј. kg	% масти
1. ПИК — Титоград		99	I	42	53	462	3 343	3,89	36	2 636	3,75
			II	12	16	319	2 318	3,62	5	2 362	3,97
			III	7	9	384	2 515	3,47	6	2 192	3,40
			IV и +	18	22	364	2 843	3,78	16	2 622	3,49
Укупно — просјек				79	100	382	3 000	3,78	63	2 570	3,67
2. Економија КПД, Титоград		35	I	7	35	239	2 604	3,98	2	2 401	4,00
			II	6	30	328	3 045	4,38	5	2 893	3,95
			III	1	5	282	3 981	3,90	—	—	—
			IV и +	6	30	314	3 435	3,89	5	3 118	3,92
Укупно — просјек				20	100	303	3 266	4,06	12	2 862	3,94
3. Земљорадничка задруга Владимир		49	I	12	30	270	1 385	3,74	5	1 352	3,71
			II	26	65	237	1 203	3,28	—	—	—
			III	2	5	150	1 031	4,23	—	—	—
			IV и +	40	100	243	1 249	3,47	7	1 352	3,71
Укупно — просјек				40	100	243	1 249	3,47	7	1 352	3,71
4. Економија СПШ, Бар		18	I	5	45	482	2 113	3,46	5	1 506	3,50
			III	1	10	408	2 812	3,92	1	2 407	3,72
			IV и +	5	45	353	2 570	3,46	5	2 135	3,55
			Укупно — просјек	11	100	416	2 395	3,59	11	1 783	3,54
5. ПД „М. Поље“, Котор		79	I	25	36	315	2 462	3,80	9	2 483	3,80
			II	45	64	314	2 449	3,81	23	2 434	3,97
			IV и +	70	100	314	2 454	3,81	32	2 448	3,92
			Укупно — просјек	70	100	314	2 454	3,81	32	2 448	3,92
6. ПД „Приморје“, Херцег-Нови		63	I	32	54	567	4 368	3,67	32	2 479	3,59
			II	13	22	525	4 321	3,72	13	2 443	3,70
			III	6	10	480	3 445	3,69	6	2 489	3,77
			IV и +	8	14	450	4 054	3,81	8	2 708	3,74
Укупно — просјек				59	100	422	4 221	3,75	59	2 504	3,63
7. ПД „Капино Поље“, Никшић		23	I	8	56	348	2 958	3,73	8	2 608	3,57
			III	2	22	355	4 456	3,78	2	2 116	3,68
			IV и +	2	22	321	3 845	3,81	2	3 732	3,77
			Укупно — просјек	12	100	344	3 393	3,75	12	3 134	3,62
8. ЗЗ „Пљевља“,		43	I	9	20	284	2 331	3,55	3	2 314	3,56
			II	14	33	311	2 882	3,41	5	3 131	3,64
			III	4	9	271	2 644	3,49	—	—	—
			IV и +	16	38	306	2 637	3,57	9	2 807	3,65
Укупно — просјек				43	100	293	2 623	3,54	17	2 750	3,40
9. ЗЗ — Бијело Поље		38	I	14	57	313	2 652	3,49	8	2 615	3,43
			IV и +	11	43	307	2 822	3,56	5	2 578	3,53
			Укупно — просјек	25	100	310	2 766	3,52	13	2 601	3,48
			Укупно — просјек	25	100	310	2 766	3,52	13	2 601	3,48
10. ЗЗ „Буче“, Иванград		29	I	8	88	264	1 910	3,63	—	—	—
			II	1	12	308	2 411	3,71	1	2 405	3,71
			IV и +	9	100	289	1 965	3,64	1	2 405	3,71
			Укупно — просјек	9	100	289	1 965	3,64	1	2 405	3,71
СР Црна Гора		476	I	162	44	400	2 934	3,65	108	2 429	3,65
			II	117	32	350	2 448	3,99	52	2 541	3,86
			III	23	6	363	2 896	3,66	15	2 581	3,36
			IV и +	66	18	344	2 757	3,68	50	2 709	3,62
Укупно — просјек				368	100	371	2 745	3,76	225	2 527	3,67

Ред. број	Назив организације	Број крава у лакт.	Лакт. по реду	Закључ. лакт.	Просјеч. производ, м.л. по галу						
					За лактацију			За 305 дана			
					Крава %	Дана лакт.	Млиј. кг	% масти	Закљ. лакт.	Млиј. кг	% масти
1. ПИК — Титоград		127	I	11	13	366	1 734	3,56	4	1 673	3,48
			II	5	6	476	2 207	3,31	4	1 888	3,52
			III	30	36	408	2 150	3,65	26	1 832	3,47
			IV и +	38	45	353	2 060	3,67	27	2 001	4,14
Укупно — просјек				84	100	382	2 063	3,63	61	1 900	3,77
2. ПК — Београд	Погош „Приморје“ Херцег-Нови	23	II	5	23	523	3 651	3,54	5	2 119	3,37
			III	13	61	405	3 614	3,60	12	2 701	3,48
			IV и +	3	16	310	3 195	3,63	3	3 136	3,62
			Укупно — просјек				21	100	419	3 563	3,59
3. ЗЗ „Пљевља“, Пљевља		47	II	2	5	299	1 847	3,65	2	1 837	3,65
			III	3	8	373	2 569	3,59	3	2 296	3,37
			IV и +	32	87	313	2 250	3,60	32	2 181	3,57
			Укупно — просјек				37	100	317	2 254	3,60
4. ЗЗ „Будимља“, Иванград		28	III	25	96	279	1 666	3,29	6	1 914	3,09
			IV и +	1	4	278	1 250	3,63	—	—	—
			Укупно — просјек				26	100	279	1 650	3,30
5. ПД „Тиват“, Тиват		15	I	2	20	312	1 930	3,75	2	1 907	3,74
			II	2	20	328	2 215	3,48	2	2 149	3,47
			IV и +	6	60	320	2 403	2,56	5	2 547	2,67
			Укупно — просјек				10	100	320	2 271	2,98
СР Црна Гора		240	I	13	7	358	1 764	3,44	6	1 754	3,55
			II	14	8	446	2 672	3,47	13	2 016	3,40
			III	71	40	361	2 265	3,51	47	2 092	3,42
			IV и +	80	45	332	2 194	3,56	67	2 179	3,73
Укупно — просјек				178	100	354	2 229	3,52	133	2 113	3,56

Ред. број	Назив организације	Број крава у лакт.	Лакт. по реду	Закључ. лакт.	Просјеч. производ. мл. по грлу												
					Крава %	За лактацију			За 305 дана								
						Дана лакт.	Млиј. kg	% масти	Закљ. лакт.	Млиј. kg	% масти						
1.	ПИК — Титоград	24	I	3	17	327	1930	3,67	2	2 107	3,70						
						6	35	296	2 024	3,71	2	2 085	3,75				
						3	17	276	2 296	3,96	—	—	—				
						IV и +	5	31	306	2 390	4,08	2	2 362	4,06			
Укупно — просјек				17	100	301	2 163	3,85	6	2 184	3,83						
2.	ПД „К. Поље“, Никшић	142	I	19	21	375	2 134	3,59	15	1 861	3,46						
						4	4	297	2 406	3,87	2	2 750	4,06				
						IV и +	69	75	349	2 904	3,91	47	2 830	3,89			
						92	100	352	2 778	3,84	64	2 600	3,79				
Укупно — просјек				11	100	306	1 838	3,55	4	2 082	3,65						
3.	ЗЗ „Пљевља“, Пљевља	14	II	2	18	349	1 921	3,71	1	1 883	3,70						
						9	82	296	1 819	3,52	3	2 148	3,63				
						IV и +	9	82	296	1 819	3,52	3	2 148	3,63			
						11	100	306	1 838	3,55	4	2 082	3,65				
Укупно — просјек				8	100	401	2 983	3,24	6	1 898	3,58						
4.	Економија СПШ — Бар	12	II	8	100	401	2 983	3,24	6	1 898	3,58						
						8	100	401	2 983	3,24	6	1 898	3,58				
						Укупно — просјек				48	100	289	1 989	3,33	12	2 215	3,08
						66		48	100	289	1 989	3,33	12	2 215	3,08		
5.	Станица за сточ, Жабљак	66	IV и +	48	100	289	1 989	3,33	12	2 215	3,08						
						Укупно — просјек				3	12	297	1 111	3,56	—	—	—
						7	27	278	1 374	3,22	—	—	—				
						IV и +	16	61	284	1 628	3,55	1	1 668	3,76			
Укупно — просјек				26	100	284	1 500	3,44	1	1 668	3,76						
7.	ЗЗ „Сињајевина“, Шавник	21	II	1	11	301	2 567	3,52	—	—	—						
						8	89	292	2 351	2,97	1	2 146	3,50				
						IV и +	9	100	293	2 375	3,03	1	2 146	3,50			
						Укупно — просјек				2	28	289	1 690	3,73	—	—	—
8.	ЗЗ „Буче“, Иванград	35	I	2	28	289	1 690	3,73	—	—	—						
						3	44	307	1 512	4,14	2	3 070	4,04				
						IV и +	2	28	276	1 924	3,95	—	—	—			
						7	100	293	1 680	3,96	2	1 370	4,04				
Укупно — просјек				2	20	274	1 049	3,21	—	—	—						
9.	ЗЗ „Рожај“, Рожај	28	II	1	10	288	1 996	3,47	—	—	—						
						4	40	282	1 957	3,34	—	—	—				
						IV и +	3	30	276	1 788	3,41	—	—	—			
						10	100	279	1 729	3,35	—	—	—				
Укупно — просјек				22	100	297	1 817	3,51	10	2 077	3,58						
10.	ЗЗ „Будимља“, Иванград	24	IV и +	22	100	297	1 817	3,51	10	2 077	3,58						
						Укупно — просјек				26	10	355	1 939	3,58	17	1 890	3,49
						28	11	331	2 211	3,61	13	1 975	3,76				
						III	14	6	279	1 738	3,41	—	—	—			
СР Црна Гора	403	IV и +	182	73	313	2 298	3,62	76	2 570	3,70							
						250	100	317	2 219	3,60	106	2 387	3,67				
						Укупно — просјек				26	10	355	1 939	3,58	17	1 890	3,49
						28	11	331	2 211	3,61	13	1 975	3,76				

Гатачки сој, разни крижанци и буша

Табела 6.

Ред. број	Назив организације	Број крава у лакт.	Лакт. по реду	Закључ. лакт.		Просјеч. производ. мл. по грлу					
				Крава %	Дана лакт.	За лактацију			За 305 дана		
						Млиј. kg	% масти	Закљ. лакт.	Млиј. kg	% масти	
1.	ПД „К. Поље“, Никшић Гатачки сој	59	I II IV и +	9	18	325	1 732	3,75	3	1 695	3,72
				6	13	270	2 318	3,41	—	—	—
				34	69	308	2 497	3,61	15	2 549	3,64
				49	100	306	2 334	3,61	18	2 407	3,65
2.	ЗЗ „Пљевља“, Пљевља Разни крижанци	46	II III IV и +	17	44	316	1 712	3,78	9	1 958	3,59
				12	31	334	2 110	3,51	6	1 983	3,41
				10	25	283	1 613	3,50	1	2 089	3,44
				39	100	313	1 809	3,63	16	1 975	3,51
3.	ПИК — Титовград Буша	11	I II IV и +	2	20	293	1 578	3,87	—	—	—
				4	40	253	1 579	4,00	—	—	—
				4	40	271	2 454	4,04	—	—	—
				10	100	269	1 928	3,99	—	—	—
SR	Црна Гора	116	I II III IV и +	11	11	319	1 704	3,71	3	1 695	3,72
				27	28	286	1 789	3,73	9	1 958	3,59
				12	12	334	2 110	3,51	6	1 983	3,41
				48	49	300	2 309	3,62	16	2 520	3,63
Укупно — просјек				98	100	302	2 073	3,65	34	2 203	3,59

ПРОСЈЕЧНА ПРОИЗВОДЊА МЛИЈЕКА У СРЦГ ПО ГРЛУ
У 1964. ГОДИНИ

Табела 7.

Ред. број	Раса — сој	Број крава у лакт.	Закључ. лакт.	Просјечна производ. млијека							
				Крава % од бр. крава у СРЦГ	Дана лакт.	За лактацију			За 305 дана		
						Млиј. kg	% масти	Закљ. лакт.	Млиј. kg	% масти	
1.	Црно-бијела	476	368	41	371	2 745	3,76	225	2 527	3,67	
2.	Монтафонска	240	178	20	354	2 229	3,52	133	2 113	3,53	
3.	Оберинталска	403	250	28	317	2 219	3,60	106	2 387	3,67	
4.	Гатачки	49	49	5	306	2 334	3,61	15	2 549	3,64	
5.	„Буша“	11	10	2	269	1 928	3,99	—	—	—	
6.	Разни крижанци	46	39	4	313	1 809	3,63	16	1 975	3,51	
Укупно — просјек		1235	894	100	345	2 433	3,65	495	2 349	3,63	

јечна производња млијека по грлу нешто је нижа. Зимска исхрана крава у овим организацијама ослања се, претежно, на сљедеће слабијег квалитета са ливада типа *Nardus stricta*. Концентрована и сочна хранива, због високе цијене, скупог и отежаног превоза и ограничених могућности производње ових хранива у тим условима, нијесу заступљена у оброку музних крава. У организацијама у нижим предјелима, планинског и медитеранског рејона, то није случај. По нашем мишљењу, ова разлика у структури оброка крава има за посљедицу нешто нижу производњу. Просјечна млијечност по грлу за лактацију на друштвеном сектору у Црној Гори у границама је југословенског просјека на том сектору. Било је ријечи о факторима који су проузроковали овакво стање у говедарству друштвеног сектора. Међутим, како се види из података, у неким организацијама са високим удјелом црно-бијелог говечета постиже се нижа музност него у другим или истим организацијама са мање продуктивним расама. У запатима црно-бијелог говечета у Црној Гори око 85% крава које су завршиле лактацију у 1964. години биле су у I и II лактацији. Значи да се ради о претежно млађим грлима. Па ипак, генетски потенцијал ове расе у производњи млијека слабије је искоришћен него код осталих раса са знатним удјелом старијих крава. Интересантно је да су код свих раса у свим организацијама ненормалне, претежно тзв. продужене лактације или изразито скраћене (33 — Владимир за црно-бијелу расу). Такође, сервис период је већином врло дуг.

Испитивање процента масти у млијеку, до 1964. године вршено је у свега неколике организације. У неким организацијама, како видимо из приложених табела, има знатан број разних крижанаца (оберинталац × монтафонац, фризијац × монтафонац и сл.). Значи да у тим организацијама није постављен јасан одгајивачки циљ па се не може очекивати ни пораст производности грла у тако неконсолидованим запатима.

Подаци о производњи млијека и ових неколико напомена указују на чињеницу да у самом узгоју и начину искоришћавања грла има низ слабости. Производња млијека је код свих раса испод њихових генетских потенцијала, што значи да у побољшању исхране, њега, смјештаја, здравствене заштите и начина искоришћавања грла постоје знатне резерве за повећање производње млијека на друштвеном сектору у Црној Гори.

ЛИТЕРАТУРА

1. Белић Ј.: Могућности и проблеми развоја сточарства (Главни реферат на Другом конгресу пољопривредних инжењера и техничара Југославије, Београд 1962. године).
2. Николић Д.: Значај и улога селекције у квалитативном унапређивању говедарства, Београд 1960. године.
3. Шавовић М. и Бољевић У.: Кратак осврт на стање селекцијске службе у сточарству и мјере за њено унапређивање у Црној Гори — „Наша пољопривреда и шумарство“, 1—2/63.